

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/99/34-41>

Nərgiz Paşazadə
Azərbaycan Dillər Universiteti
dissertant
nargiz_pashazadeh_786@mail.ru

KONSEPTİN MAHIYYƏTİ VƏ QƏHRƏMANLIQ KONSEPTİNİN İNGİLİS ATALAR SÖZLƏRİNDƏ REALİZƏSİ

Xülasə

Son illərdə konseptin mahiyyətinə və strukturuna ciddi diqqət yetirilir. Lakin bu məsələ ilə bağlı hələ də tam aydınlıq və konsensus yoxdur. Bu, ilk növbədə, konseptin mental hadisə olması və onun linqvistik vasitələrlə təzahür etməsi ilə bağlıdır. Konsept ilkin olaraq hisslər vasitəsilə qavrayış nəticəsində cisimlərin təsvirləri (əksləri) şəklində meydana çıxır, sonra tədricən mürəkkəbləşir, yəni inkişaf edir, dəyişir, tamamlanır. Ona görə də konkret “ad”la konsepti tam qəbul edib həyata keçirmək mümkün deyil. Konsept hər bir konkret halda müvafiq linqvistik vasitələrlə həyata keçirilir. Tədqiqatçılar konseptin çoxkomponentli strukturunu qeyd edərək, onun nüvəsini və periferiyasını fərqləndirirlər. Nüvəyə konseptin məzmununu tam şəkildə reallaşdıran əlamət və xüsusiyyətlər, periferiyaya isə nüvə ilə nisbətən zəif bağlı olanlar daxildir.

Mədəni konnotasiyalı konseptin mənası bir sıra linqvistik vasitələrlə həyata keçirilir. Onların arasında xalqın dünyagörüşünü, bu və ya digər hadisəyə münasibətini ifadə edən atalar sözləri xüsusi yer tutur. Atalar sözləri xalqın tarixi-mədəni yaddaşının bir növ saxlanıcısıdır və konkret etnomədəni birliyin məişət yaddaşına əsaslanır.

Bu məqalədə ingilis atalar sözlərində qəhrəmanlıq konsepti araşdırılaraq qəhrəmanlığın vəziyyətin tələb etdiyi zaman özünü büruzə verdiyi təhlil olunub. Qəhrəmanlıq haqqında atalar sözləri qədim zamanlarda yaranmışdır. Lakin onlar bu gün də dil praktikasında aktualdır.

Açar sözlər: konsept, atalar sözləri, qəhrəmanlıq, cəsur, qoçaq, milli şüur, etnosun konseptosferi

Nargiz Pashazada
Azerbaijan University of Languages
PhD student
nargiz_pashazadeh_786@mail.ru

The essence of the concept and implementation of the concept of heroism in English proverbs

Abstract

In recent years, close attention has been paid to the essence and structure of the concept. At the same time, there is still no complete clarity and consensus on this issue. This is due, first of all, to the fact that the concept is a mental phenomenon and it manifests itself only indirectly, through linguistic means. The concept initially appears in the form of images of objects as a result of perception through the senses, then it gradually becomes more complicated, i.e. develops, changes. Therefore, it is completely embraced and it is impossible to implement the concept with a specific “name”. The concept is implemented in each specific case in a specific manifestation by appropriate linguistic means. Researchers note the multicomponent structure of the concept, highlighting the core and periphery in it. The core includes signs and features that most fully realize the content of the concept, and those that are relatively weakly connected with the core belong to the periphery.

The meaning of the concept with cultural connotation is realized by a number of linguistic means. Among them are proverbs that carry the worldview of the people, their attitude to this or that phenomenon. Proverbs are a kind of repository of the historical and cultural memory of the people and are based on the everyday memory of a particular ethno-cultural community. This article

discusses the implementation of the concept of heroism in English proverbs, based on them, it can be argued that heroism manifests itself when the situation that has arisen requires it. Proverbs about heroism appeared in ancient times. But they are still relevant in language practice today. To designate a heroic hero, they compare it with a strong animal. To accomplish the heroic, such qualities as self-confidence, overcoming one's fear of the unknown, will, determination, etc. are necessary, which can be seen in the example of English proverbs.

Keywords: *concept, proverbs, heroism, brave, courageous, national consciousness, ethnos concept-sphere*

Giriş

Konseptin mahiyyəti və strukturu haqqında son illərdə çoxsaylı fikirlər söylənilməsinə baxmayaraq, onların heç biri bizə konsepti mahiyyətini tam anlamağa və onun haqqında bitkin təsəvvür əldə etməyə imkan vermir. Konsept ətraf aləmin əşya və hadisələri haqqında informasiyaların sadəcə saxlanılma yeri deyil. Böyük ehtimalla. O, müəyyən şəkildə strukturlaşmışdır. Onun strukturu haqqında söhbət gedəndə tədqiqatçılar ən müxtəlif fikirlər söyləyir, müxtəlif obrazlara müraciət edirlər.

Mövcud yanaşmaların heç biri konseptin strukturunu, onun tərkibində müxtəlif «adlar» altında fərqləndirilən struktur hissələrini yetərincə dolğun əks etdirməyə qabil deyil, çünki konseptin özündə ehtiva etdiyi tərkib elementlərinin hər biri sxematik təsvir oluna biləndən qat-qat mürəkkəbdir. Konseptlərin, xüsusilə də mədəni konseptlərin (həlbuki bu anlayışın özü də birmənalı anlaşılmağa gəlmir: mədəni olmayan konseptlər varmı? onlar hansı xüsusiyyətləri ilə fərqlənirlər? və s. kimi suallar yaranır) əksəriyyəti daha çoxsaylı hissələrə bölünə bilər.

Konseptin strukturunu dərk və sonra izah etmək, bu zaman onu təşkil edən «elementləri» dəqiq fərqləndirmək və yerini müəyyənləşdirə bilmək üçün əvvəlcə, fikrimizcə, onun mahiyyəti, formalaşma mexanizmi və imkan daxilində realizə vasitələrinə aydınlıq gətirmək lazımdır.

Konseptlərin əksəriyyəti ilkin olaraq əşyavi-obrazlı, hissi zəmində yaranır: o, kollektiv fəaliyyət prosesində müəyyən predmet və ya hadisənin (məsələn, ağac, quş, ev, kənd və s.) empirik obrazı şəklində formalaşır. Bu ilkin obrazlar sonralar (konseptin ilkin «məzmunu» digər idrak fəaliyyəti nəticəsində əldə olunmuş biliklə hesabına tədricən mürəkkəbləşəndən sonra) insanın şüurunda həmin konseptin ən bariz nümunəsi funksiyasını yerinə yetirirlər. Konsept «müəyyən linqvokulturoloji mühitdə mövcud olan insanların şüurunda formalaşır, «ad» alır. O «ad» səsləndirildikdə dil daşıyıcısının şüurunda onun daşdığı konsept canlanır. Hər dilin daşıyıcıları müəyyən spesifik (təbii, ictimai, tarixi və s.) mühitdə formalaşdıqlarından onların şüurundakı konseptlər və bütövlükdə milli konseptosfer spesifik xüsusiyyətlərə malik olur...» (Ağayeva, 2019: 184).

Konseptlər bilavasitə insanın sensor təcrübəsi əsasında formalaşır: insan duyğu orqanları vasitəsilə gerçəkliyi qavrayır, bu gerçəklikdə öz yerini dərk edir və şüurunda artıq mövcud olan konseptlərlə onu tutuşdurur və onun digərləri arasında yerini müəyyənləşdirir və ya onları başqa insanlarla ünsiyyətin gedişində qavrayır və s. Zənnimizcə, bu sıranı uzatmaq mümkün olsa da, ən əsası birincisidir, çünki o, başqaları üçün fundament rolunu oynayır, konseptosferin formalaşması üçün sonradan yaranan konseptlər və ya konseptual mənalar məhz bu fundamentə söykənirlər, yəni bilavasitə hiss orqanları vasitəsilə duyulub, qavranılan, şüurda müəyyən obraz kimi mövcud olan konseptlər ilkin və ən vacibidir, onlar mənə tutumunun genişlənməsi hesabına tədricən zənginləşir, mürəkkəbləşir, yeni çalarlar kəsb edir, abstraktlaşır, duyğu orqanları vasitəsilə duyulmayan mücərrəd hadisələrdə əks olunur. Bunun belə olduğunu mücərrəd konseptlərin anlaşılıb qavranılması məqsədilə onların mütləq misallar vasitəsilə izah olunmasından görmək olar ki, bu da konseptlərin əksəriyyətinin obrazlı təbiətli olmasına dəlalət edir. Məhz obrazlılıq hesabına kommunikasiya prosesində bu və ya digər mənə aydın və anlaşılıq çatdırıla bilər. Konseptlə bağlı əlamətlərin sayı, onun abstraktlaşması artdıqca, konsept hissi obrazlılıqla yanaşı bilavasitə düşünmə məhsuluna çevrilə bilər. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, istənilən halda onun əsasında hissi zəmin dayanır.

Konsept şüurda formalaşır, orada saxlanıldığına görə duyğu orqanları vasitəsilə qavranılmaya gəlmir. O elə bir «şey»dir ki, biz onun mahiyyətini başa düşür, amma tam izah edə bilmirik. Onun

fənlərarası səciyyəli olması da onun vahid tərifinin verilməsində çətinlik yaradır, çünki bu baxımdan hər elmin öz əsas bildiyi mahiyyətlər var və tərifin verilməsində onlar əsas götürülür. Konseptlə fəlsəfə, məntiq, psixologiya, kulturologiya, linqvistika kimim elm sahələri məşğul olur. Konsept insanın mental prosesləri ilə bağlı olduğundan dilçilikdə məhz koqnitiv linqvistikada o, əsas terminlərdən biridir. Amma konseptlə məşğul olan, onu öyrənən dilçilik elmi yalnız koqnitiv linqvistika deyil. Linqvokulturologiyanın tədqiqatçıları da konseptlərə ciddi diqqət yetirirlər.

Adından görüldüyü kimi, linqvokulturologiya iki elmin –lingvistik və kulturologiyanın qovuşuğunda yaranan elm sahəsidir. Buna görə də bu istiqamət çərçivəsində bütün dil hadisələri dil daşıyıcısının mədəniyyəti prizmasından nəzərdən keçirilir. Linqvokulturologiyada müəyyən mədəniyyətin konsepti həmin mədəniyyətin mentallıq vahidi kimi götürülür: mentallıq isə «doğma dilin kateqoriya və formalarında dünyagörüşü kimi başa düşülür və bu da özündə, milli xarakterin tipik təzahürlərində intellektual, mənəvi və iradə keyfiyyətlərini birləşdirir» (Maslova, 2001: 49). V.A.Maslova A.Y.Qureviçə istinadən bildirir ki, mentallıq «dünyanı görmə üsuludur, o, düşünülmüş fikir sistemləri ilə işləyən ideologiya ilə identik deyil, əsasən isə xeyli dərəcədə düşünülməmiş və məntiqi aşkarlanmamışdır. Mentallıq fəlsəfi, elmi və ya estetik sistemlər deyil, ictimai şüurun elə səviyyəsidir ki, bu səviyyədə fikir emosiyalardan, latent vərdişlərdən və şüur priyomlarından ayrılmır. Beləliklə, mentallıq insanların mənəvi birləşməsi üçün görünməz minimumdur ki, onsuz istənilən cəmiyyətin təşkili mümkün deyil. Xalqın mentaliteti dilin ən vacib mədəni konseptlərində aktuallaşır» (Maslova, 2001: 49).

Konsept adətən bir deyil, daha çox leksik vahidlə əlaqələndirilir, yəni konsepti realizə etmək üçün kontekstdən, situasiyadan asılı olaraq fərqli dil (daha çox leksik) və bir sıra hallarda qeyri-dil vahidlərindən istifadə olunur.

Tədqiqatçılar konseptin strukturunun çoxkomponentli olmasını qeyd edir və onun tərkibində, məsələn, bir-birində yaranma vaxtına, və semantikasına görə fərqlənən tarixi layları fərqləndirirlər. *Onlar müxtəlif dövrlərin mədəni həyatının nəticəsi və ya «çöküntüsüdür»: hərfi məna (daxili forma), passiv (tarixi), ən yeni (aktual və aktiv)* (Stepanov, 1997: 41). Bu layların hər birində obraz, dəyər və anlayış komponenti ola bilər. Obraz tərəfinə «predmet, hadisələrin yaddaşımızda əks olunmuş və görmə, eşitmə, taktıl, dad, iy bilmə vasitəsilə qəbul olunan xarakteristikaları»; anlayış tərəfinə «konseptin dildə fiksəsi, onun bildirilməsi, təsviri, əlamət strukturu, definisiyası, bu konseptin bu və ya digər konseptlərlə müqayisəli xarakteristikası (çünki konsept heç vaxt təcrid olunmuş şəkildə mövcud olmur)»; dəyər tərəfinə isə bu psixi törəmənin həm fərd, həm də kollektiv üçün vacibliyi aiddir. *Mədəniyyətin daşıyıcılarının hər birinə məlum və vacib olan əsas aktual əlamətdən ibarət olan aktiv qat ümummillə konseptə daxildir. Passiv qatlar (mədəniyyət daşıyıcılarının müəyyən qrupları üçün aktual əlavə əlamətlər) ayrı-ayrı submədəniyyətlərin konseptosferlərinə mənsubdur* (Karasik, Slyshkin, 2001: 78). Bu siyahıya ekspressiv-gmosional komponenti də əlavə etmək olar, çünki insanın fikri çox vaxt hisslərlə əlaqədar olur. Konseptin fərdi təbiətini də xüsusilə qeyd etmək lazımdır, çünki o, subyektiv fəaliyyətin gedişində fərdi şüurda təşəkkül tapır və sonra «yayımağa» başlayaraq ümumun (müəyyən sosial qrupun və ya etnosun) konseptinə çevrilir. Bu proses ani olmur, fərdi şüurda konseptin formalaşmağa başladığı vaxtla geniş yayılmasına qədər müəyyən zaman kəsiyi keçir.

Obrazlı komponent konseptin psixofizioloji əsasıdır. Popovanın fikrincə (Popova, Sternin, 2010: 15), obrazlı komponentə perseptiv və koqnitiv obrazlar daxildir. Onlar konseptləşən predmet və ya hadisənin xarakteristikalarını eyni dərəcədə əks etdirirlər. Koqnitiv (metaforik) obrazın struktur elementi kimi konseptin nüvəsinə daxil olması vacib deyil, halbuki fərdi şüurda konkret obraz konsepti məhz bu dil daşıyıcısı üçün kodlaşdırır.

Konseptə dair tədqiqatlarda onun strukturu sxematik şəkildə «nüvə» (baza obrazı) və «civar» (əlavə koqnitiv əlamətlər) hissələrindən ibarət «qurum» kimi verilir. Linqvokulturologiya üçün məhz konseptin nüvəsi ən böyük dəyər kəsb edir, çünki «konseptlər nəşə «güclü» (yəni dəyər baxımından vurğulanmış) şüur nöqtəsi ətrafında cəmlənirlər ki, ondan da assosiativ vektorlar uzanır. Buna görə də konseptin nüvəsi dil daşıyıcıları üçün ən aktual assosiasiyalar, civarı (periferiyanı) isə daha az aktual assosiasiyalardan ibarət olur. Əlbəttə dil daşıyıcısı konsepti konkret

nitq məqamında dil vahidləri vasitəsilə səsləndirəndə bu barədə düşünür. Konsept yerindən asılı olaraq əsas nüvə elementi və ya nüvədən çox uzaq əlamətlə verilə bilir və bu zaman dil daşıyıcısı fikrini daha dolğun çatdırmaq və adresat tərəfindən dəqiq başa düşülmə barədə düşünür.

«Nüvə-civar» cütlüyü linqvokulturoloji konseptin strukturunu sxematik ifadə edir. Əslində isə onun strukturu mahiyyət etibarilə xeyli geniş və dərinidir. Konseptin strukturunun çoxlaylılığı heç kimdə etiraz doğurmur, lakin bununla belə onun təsvirinə bir neçə yanaşma fərqləndirmək olar və bu yanaşmalar tərkib elementlərinin miqdarı və xarakteri ilə fərqlənirlər.

Dil və təfəkkür arasında əlaqənin olması hazırda danılmaz faktdır. «*Yalnız şüurda gedən idrak prosesləri dilə təsir etmir, həm də dil idrak proseslərinin formalaşmasında iştirak edir*» (Ağayeva, 2019: 120). Aydın ki, konsept dildə ifadə olmalıdır. Amma elə konsertlər də var ki, onlar dildə öz əksini tapmayıb. Əgər konsept dil representasiyası almağa «layiqdirsə», dildə onu əks etdirmək üçün çoxlu üsullar var. Bunu leksemlər, frazeologizmlər, söz birləşmələri, cümlələr vasitəsilə etmək mümkündür. Amma linqvokulturologiya hüdudlarında konsepti ayrıca götürülmüş sözlə eyniləşdirmək mümkün deyil, çünki konsept sözün özü üçün deyil, onun hər lüğəti mənası üçün mövcuddur. Konsept sözün mənasından deyil, bu lüğəti definisiyanın insanın şəxsi və onun millətinin tarixi təcrübəsi ilə toqquşması nəticəsində yaranır. Olur ki, konsept eyni bir dilin daxilində bir sıra leksik vahidlərlə verballaşma bilər və əksinə, eyni bir işarəyə bir neçə konsept müvafiq olur. Bunu müxtəlif dilləri qarşılaşdırdıqda daha bariz görmək olar, çünki «*müxtəlif dilləri bir-birindən fərqləndirən yalnız leksik vasitələr və qrammatik qaydalar deyil, onlardan istifadə edən dil daşıyıcısı üçün hər sözün arxasında açılan «aləm»dir. Buna görədir ki, ən qədim və ümumbəşəri predmet və hadisələri bildirən sözlərin arxasında müxtəlif dil daşıyıcıları üçün fərqli mənalar (müxtəlif səviyyələrdə və dərəcədə) açılır*» (Əhmədova, 2015: 210).

Nəzərə almaq lazımdır ki, konsept həm dil, həm də təfəkkürdür, buna görə də dil vasitələri konseptin mənasının yalnız bir hissəsini çatdırırlar. Bunu çoxsaylı sinonimlərin olmasından, eyni bir konseptin ən müxtəlif izahlarının mövcudluğundan görə bilərik. «*Sözün mənası ifadə olunan konseptin məzmunu haqqında ümumi təsəvvür yaratmaq, həmin sözlə onun ayrı-ayrı xarakteristikalarının təqdimatının məlum hüdudlarını cizmaq cəhdidir*» (Boldyrev, 2001b: 25).

Bundan başqa, mədəni konsept dildə yalnız leksik və frazeoloji vasitələrlə deyil, həm də presedentli mətnlər, etiket formulları və nitq-davranış taktikalari, sosial həyatın təkrarlanan fraqmentləri vasitəsilə də realizə olunur (Vereshchagin, Kostomarov, 1999: 12). Hər hansı konseptin çatdırılması üçün bütöv mətnlərdən istifadə etmək lazım olan hallarda onun mürəkkəb və çoxcəhətli olmasından danışmaq olar, çünki bu halda bütöv situasiyaların dərk olunmasından, nəzərdən keçirilməsindən söhbət gedir.

Beləliklə, konsept nüvə və civardan (periferiya) ibarət olan mürəkkəb strukturdur. Konseptin nüvəsinə onun məna tutumunu maksimum dolğunluqla əks etdirən əlamət və xüsusiyyətlər daxildir. Onları adətən subkonsept və ya mikrokonsept adlandırırlar (Əhmədova, 2016: 173). Civara isə konseptin nüvəsi ilə daha az bağlı olan və onun mənasının müəyyən cəhəti və çalarını əks etdirən elementlər daxildir ki, bunları da mərkəzdən (nüvədən) uzaqlaşma və onunla əlaqələrin azalma dərəcəsinə görə aspekt, seqment, əlamət adlandırırlar. Ü.Əhmədovanın qeyd etdiyi kimi, «*Mikrokonseptlər öz növbəsində aspektlərə, onlar isə seqmentlərə bölünür və eyni bir seqment müxtəlif mikrokonseptlərə aid ola bilər*» (Əhmədova, 2016: 16)

Dildə konsept dil vasitələrinin köməkliyi ilə verballaşır, amma konsept sadəcə sözdən böyükdür: onda müəyyən mədəniyyətin nümayəndəsi üçün anlaşılıqlı olan dərin məna durur. Özü də bu məna (mənalər) tədricən formalaşır, zənginləşir, milli konseptosferə daxil olandan sonra başqa fərdlərin bu konseptosferə töhfə verdiyi məna çalarlarını da mənimsəyir. Bu isə konseptin tədricən formalaşmış, mürəkkəbləşməsinə dəlalət edir və onun dünyanın şüurda formalaşmış mənzərəsindən dünyanın dildə əksini tapan mənzərəsinə keçiddə necə və hansı vasitələrlə realizə olunmasını ön plana çəkir, diqqət mərkəzinə gətirir və məhz bu realizə vasitələri müəyyən dolğunluqla konseptin dil vasitələrinin köməkliyi ilə strukturunu qurmağa, onun struktur elementlərinin bir-biri ilə əlaqələrini «əyani» öyrənməyə imkan verir.

Konsept mental vahiddir və bu mental vahidin çoxlu dil representasiyası olur. Konseptin mədəni «damğalı» mənası ifadə olunma baxımından bir çox dil vahidləri ilə təmsil olunur. Bu, əsasən leksik, frazeoloji, sintaksik vahidlərdir. Lakin representasiya vahidləri bunlarla məhdudlaşmır. Konsept müəyyən jestlər, hərəkətlər, şərti işarələr və hətta bütöv mətnlər vasitəsilə də ifadə (representasiya) olunə bilər. Bu isə onu göstərir ki, konsept özü-özlüyündə konkret ifadə vasitəsinə bağlı deyil. Bu bağlılıq milli şüur, etnosun konseptosferi səviyyəsində mövcud olmasa, onun çatdırılması və «necə var» dərki mümkün olmazdı. Bu baxımdan konseptin çatdırılması, representasiyasında paremiyalar – atalar sözləri və məsəllərin xüsusi yeri var. Tamamilə haqlı olaraq qeyd olunur ki, atalar sözləri milli təfəkkürdəki cillənməmiş tarixi təcrübəni, dərin və sanballı həyat həqiqətlərini bədii idrak və təxəyyülün süzgəcindən keçirərək yaşadır, onları tükənməz bir enerjiylə dolğun əks etdirir (Bəydili, 2004: 4).

Atalar sözləri dildə uzun əsrlər boyu tədricən formalaşmış, özlərində milli özəlliklər daşıdıqlarından, onlar həm xalqın dünyagörüşünü, bu və ya digər «hadisəyə» münasibətini və bu münasibətin necə dəyişdiyini görməyə imkan verirlər, çünki etnosun (xalqın) yaddaşı, tarixi, onun idrak fəaliyyətində əldə etdiyi, topladığı təcrübə konseptlər şəklində onlarda realizə olunub və toplum şəkildə saxlanılır.

Atalar sözlərində əks olunmuş bilik konkret etnomədəni birliyin üzvü olan insanların gündəlik təcrübəsinə söykənir. D.Kristal hesab edir ki, «*proverbs convey the piece of traditional wisdom, handed down by previous generations. The effectiveness of a proverb lies largely in its brevity and directness. The syntax is simple, the images vivid, and the allusions domestic, and thus easy to understand. Memorability is added through the use of alliteration, rhythm and rhyme*» (Atalar sözləri xalqın nəsil-dən-nəsilə ötürülən müdrikliyinin bir hissəciyini çatdırır. Atalar sözlərinin dinləyiciyə effektiv təsiri onların qısa və aydın olması ilə bağlıdır. Sintaksisinin sadəliyinə, parlaq obrazlılığına və həmin mədəniyyət üçün əsl olan allüziyalara görə onlar asanlıqla başa düşülür və alliterasiyalar, ritm və qafiyələrə görə asan yadda qalırlar) (Crystal, 2005: 184).

C.Rocers hesab edir ki, atalar sözlərindən geniş istifadə aşağıdakı faktla şərtlənir: «*Since proverbs represent the distilled wisdom from decades and centuries of human experience, it is small wonder that many of them become fixtures of the language*» (Atalar sözləri onilliklər və əsrlər ərzində süzgəcdən keçirilmiş insan təcrübəsi müdrikliyi olduqlarına görə onların çoxunun dilin ayrılmaz hissəsinə çevrilməsi təəccüblü deyil) (Rogers, 1991: 1). Bu isə o deməkdir ki, atalar sözləri xalqın mədəniyyəti və mentaliteti haqqında çox dəyərli informasiya mənbəyidir, çünki onlar xalqın dil şüurunun məhsulu olub, nəsillərin və onların ayrı-ayrı nümayəndələrinin maddiləşmiş təcrübəsinə ifadə edirlər.

Özündə xalqın müdrikliyini daşıyan, universal nəticələr qismində istifadə olunan atalar sözləri yazılmamış qanun qismində istənilən adama tətbiq oluna bilər və buna görə də «qəhrəmanlıq» linqvomədəni konseptinin milli-spesifik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsində məhsuldar istifadə oluna bilər.

İngilisdilli mədəniyyətdə «heroism» bütövlükdə müstəsna igidlik («Heroism: veiy great courage» - Qəhrəmanlıq – müstəsna igidlikdir) kimi qavranılır. Atalar sözlərinə görə, insan şərait tələb etdikdə qoçaqlıq, igidlik göstərir: «*A good cause makes a stout heart and a strong arm*» (Əlverişli şərait ürəyi cəsur, qolları isə güclü edir); yaxud təhlükəli vəziyyətdə olduğunu bilməyəndə: «*Nothing is so bold as a blind mare*» (Kor yabıdan cəsarətli yoxdur).

Atalar sözlərindən görünür ki, qəhrəmanlıq davranışına misalları ən qədim dövrlərdə də tapmaq olar: «*Brave men lived before Agamemnon*» (Aqamemnon dövründə də qəhrəmanlar vardı). Cəsur adamların adı adamlardan fərqi onların adılərdən keyfiyyətlərinə görə üstün olmasındadır: «*One, but that one is a lion*» (Tək də olsa, şir kimi güclüdür); «*One man is worth a hundred and a hundred is not worth one*» (Bir adam yüz adama dəyər, yüz adam isə birinə də dəyməz).

Hər hansı bir adamın cəsur, qoçaq olduğunu bildirmək üçün onu güclü heyvana bənzədirlər: «*Bold as lion*» (Şir kimi cəsurdur); «*Fight like a lion*» (Şir kimi vuruşmaq); «*Like, a lion in the field*» (Döyüş meydanında şir kimi vuruşur). Bir sıra hallarda onu möhkəm metalla («*Bold as brass*» – mis kimi möhkəm); möhtəşəm ağaclarla («*Heart of oak*» – Ürəyi palıddan) və ya hünərləri yaxşı məlum olan adamla («*Bold as Hector*»- Hektor kimi cəsur) müqayisə edirlər.

Qoçaq, cəsur olmaq üçün vacib olan keyfiyyətlər yalnız zahiri görünüşlə bağlı deyil: «*Gilt spurs will not take a knight*» (İnsanı cəngavər edən qızılı mahmızlar deyil). Burada başqa keyfiyyətlər vacibdir. Məhz onların məcmusu cəsur davranışı şərtləndirir. Bunlardan aşağıdakıları göstərmək olar:

- öz gücünə inanmaq. Bu təhlükənin öhdəsindən gəlməyə rəvac verir: «*A man of courage never wants weapon*» (Qorxmaz adama silah lazım deyil); «*A strong man never wanted a weapon*» (Güclü adamın heç vaxt silaha ehtiyacı olmayıb);

- naməlumluğun qarşısında qorxunun olmaması: «*Ne was a bold man that first ate an oyster*» (Qoçaq istridyanın (dəniz ilbizinin) birinci dadına baxandır);

- güclü iradə, inadkarlıq, mətanət. Atalar sözlərinə görə, güclü iradəsi olan istədiyinə nail ola bilər: «*Nothing is impossible to a willing heart, Where there is a will, there is a way*» (Həvəs olsa, imkan həmişə tapılar); «*When your will is ready, your feet are light*» (Özün hərəkətə hazır olanda ayaqlar özləri gedir); «*A wilful man will (must) have his way*» (İradəli adam öz yolu ilə gedir); «*Wit and will strive for the victory*» (Ağıl və iradə qələbəyə can atırlar).

- qəti qərar qəbul etmək qabiliyyəti: «*If you gently touch a nettle, it'll sting you for your pains; grasp it like a lad of mettle, an' as soft as silk remains*» (Gicitkanı yavaş-yavaş, üslubca tutsan, yandıracaq, kəskin yapışsan - yandırmaz);

- düşməne güzəştə getməmək və ya onunla danışıqlar aparmamaq: «*Valour that parleys is near yielding, Virtue which parleys is near surrender*» (Danışıqlara gedən şücaət güzəştə getməyə, danışıqlar aparan fəzilət təslim olmağa yaxındır);

- sayıqlıq, məqsədə aparan yolda yarana biləcək çətinliklərə və maneələrə hazır olmaq: «*Ne must have iron nails that scratches a bear*» (Aynı qaşıyanın dəmir dırnaqları olmalıdır, yəni təhlükəli işə girişən yaxşı yaraqlanmalıdır); «*Courage ought to have eyes as well as arms*» (Cəsur adam diqqətli və güclü olmalıdır);

- yığcamlılıq, diqqətlik, qəfil baş verənlərə hazır olmaq, gözlənilməz məqamlarda özünü itirməmək, çünki özünü itirmək məğlubiyyətə aparır: «*Ne who hesitates is lost*» (Tərəddüd edən uduzur); «*A man surprised is half beaten*» (Qəfildən yaxalanan yarım-məğlubdur);

- düşmənin sayıqlığını kütləşdirməyə kömək edən zirəklik, fərasət və biclik: «*Ft is a bold (or wily) mouse that breeds (or nestles) in the cat's ear*» (Fərasətli siçan pişiyin qulağında balalayır - yuva düzəldir mənasında).

Nəzərdən keçirdiyimiz misallar göstərir ki, ingilisdilli mədəniyyətdə qəhrəmanlıq qəhrəmanın davranışında, hərəkətlərində özünü göstərir ki, bu da öz növbəsində aşağıdakı keyfiyyətlərin məcmusundan əmələ gəlir: *bravery* (cəsarət), *boldness* (qoçaqlıq), *valour* (hünər), *will* (iradənin gücü), *uncompromisingness* (güzəştə getməmək), *self-assurance* (özünə inam), *quick wit* (zirəklik), *fortitude* (dözümlülük), *fearfulness* (qorxmazlıq) və *watchfulness* (sayıqlıq). Bundan başqa, deyə bilirik ki, dünyanın ilkin konseptləşdirilməsinin əksi vasitəsi olan bu keyfiyyətləri aktuallaşdıran atalar sözləri həmin keyfiyyətlərin konseptosferdə qarşılıqlı əlaqəsinin göstəricisidir. Buna görə də, Y.N.Karaulovun terminologiyasından çıxış edərək, söyləmək olar ki, ingilis «*heroism*» konsepti (Karaulov, 1976: 211) «*bravery*», «*boldness*» və «*valour*» konseptləri ilə xüsusi əlaqədə, onlar isə, öz növbəsində, öz aralarında eynilik münasibətində (Q.V.Tokarevin terminologiyasına görə (Tokarev, 2004: 16) olur, «*wit*», «*uncompromisingness*», «*self-assurance*», «*quick wit*», «*fortitude*», «*fearfulness*» i «*watchfulness*» konseptləri ilə isə ekvipolent münasibətlərə girirlər (Karaulov, 1976: 211).

Hünərin göstərilməsinə gəldikdə isə, qeyd etmək lazımdır ki, bu, insanın həyatında öz izlərini qoyur. Birincisi, cəsurlar uğur qazanır, yəni uğur cəsurları sevirlər: «*Fortune favours the brave*» (Tale cəsurlara yar olur); ikincisi, cəsur öz hünərinə və cəsarətinə görə mükafat alır: «*None but the brave deserve the fair*» (Yalnız cəsurlar gözəllərə layıqdır); «*Faint heart never won fair lady*» (Qorxaq ürək gözəl xanıma çata bilməz); «*He that comes first to the hill may sit where he wills*» (Təpəyə birinci qalxan istədiyi yerdə otura bilər). Beləliklə, demək olar ki, «*heroism*» konsepti «*success*» konsepti ilə ekvipolent münasibətdə olur. İngilis mədəniyyətində «*success*» sözü altında insanın can atdığına çatdığı vəziyyət başa düşülür (*Success: the fact that you have achieved smth. That you want and have been trying to do or get*).

«Success» konseptini aktuallaşdıran atalar sözlərinə «glory» (şöhrət) konseptini (*Glory: praise, honour or admiration which is given to sbd. because they have achieved smth. important* (Longman Dictionary of English Language and Culture, 2002)) və onun «heroism» konsepti ilə ekvipotent münasibətlərini obyektivləşdirən atalar sözlərini də aid etmək olar. Atalar sözlərinə görə, qoçaq, cəsur adamlar təvazökar olur və şöhrətə, şərəfə can atmırlar: «*Brave actions never want a trumpet*» (cəsur hərəkətlərin alqışa ehtiyacı yoxdur); «*A good name keeps its lustre in the dark*» (Yaxşı ad öz parıltısını göstərmir). Şöhrətə can atan isə əsasən buna layiq olmur: «*Ne that desires honour is not worthy of honour*» (Şöhrət istəyən ona layiq deyil). Məşhurluq dərəcəsi dəf edilən təhlükə və göstərilən güclə ölçülür: «*The more cost, the more honour; The more danger, the more honour*» (Təhlükə nə qədər böyük olsa, şöhrət də bir o qədər çox olar).

Nəticə

Beləliklə, lingvomədəni konseptin məzmununda milli-spesifik komponent atalar sözlərində bariz görünür, çünki məhz onlarda kollektiv təcrübə ümumi davranış norması kimi öz əksini tapır. Bu baxımdan dilin paremioloji fondu xalqın mədəniyyəti, onun xüsusiyyətləri, davranışı haqqında dəyərli informasiya mənbəyidir.

«Qəhrəmanlıq» mövzusunda olan ingilis atalar sözlərinin öyrənilməsi ingilislərin qəhrəmanlıq davranışı haqqında təsəvvürlərini əks etdirir, həmin konseptin ingilis konseptosferində başqa konseptlərlə qarşılıqlı əlaqələrini aşkarlamağa imkan verir. Atalar sözlərindən görünür ki, insan qəhrəmanlıq keyfiyyətlərini daha çox müharibə vaxtı, döyüş meydanında, yəni təhlükə ilə üzləşdikdə təzahür etdirir.

Ədəbiyyat

1. Ağayeva, S. (2019). Dillərarası ünsiyyətdə konsept və dil vahidlərinin müvafıqlıq problemi. Filologiya məsələləri. № 2, s.184-189.
2. Maslova, V.A. (2001). Lingvokulturologiya: Ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy. M.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya».
3. Stepanov, YU.S. (1997). Konstanty: Slovar' russkoy kul'tury. Opyt issledovaniya. M.: Shkola «Yazyki russkoy kul'tury».
4. Karasik, V.I., Slyshkin, G.G. (2001). Lingvokul'turnyy kontsept kak yedinita issledovaniya. Metodologicheskoye problemye kognitivnoy lingvistiki: nauch. izd. pod. red. I.A.Sternina. Voronezh: Izd-vo VGU, s.75-79.
5. Popova, Z.D., Sternin, I.A. (2010). Kognitivnaya lingvistika. M.: ACT: Vostok – Zapad.
6. Ağayeva, S. (2019). Dünyanın dil mənzərəsi. Ümummillə lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə həsr olunmuş Azərbaycan filologiyasının aktual problemləri mövzusunda Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları. Bakı, 15 may, s.120-121.
7. Əhmədova, Ü. (2015). İngilis frazeologizmləri və atalar sözlərində «qadın» konsepti. Pedaqoji Universitet Xəbərləri. Humanitar elmlər bölməsi. Bakı, № 2, s.210-213.
8. Boldyrev, N.N. (2001b). Kontsept i znacheniyeye slova. Metodologicheskoye problemye kognitivnoy lingvistiki pod red. I.A.Sternina. Voronezh: VorGU, s.25-35.
9. Vereshchagin, Ye.M., Kostomarov, V.G. (1999). V poiskakh novykh putey razvitiya lingvostranovedeniya: kontseptsiya rechepovedencheskikh taktik. M.: In-t rus.yaz. im. A.S. Pushkina.
10. Əhmədova, Ü. (2016). «Qadının zahiri xüsusiyyətləri» mikrokonsepti. Tağıyev oxuları. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı: BSU, №1, 173 s.
11. Əhmədova, Ü. (2016). Azərbaycan frazeologizmləri və atalar sözlərində «qadın» konsepti. Dil və ədəbiyyat. № 2(98). Bakı, s.16-18.
12. Bəydili, C. (2004). Bütün sözlərdən ulu sözlər. Atalar sözü. Bakı: Öndər nəşriyyatı, s.4-14.
13. Crystal, D. (2005). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Rogers, J. (1991). The Dictionary of Cliches. New York: Ballantine Books.

15. Karaulov, YU.N. (1976). Obshchaya i russkaya ideografiya. M.: Nauka.
16. Tokarev, G.V. (2004). Diskursivnyye liki kontsepta: monografiya. Tula.
17. Longman Dictionary of English Language and Culture. (2002). Harlow: Longman.

Göndərilib: 14.11.2023

Qəbul edilib: 02.01.2024